

NAZYWANIE PRZESTRZENI

Violetta Jaros

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0479-2503>

e-mail: v.jaros@ujd.edu.pl

Ile jest *Częstochowy* w Częstochowie? Nazewnictwo tożsamość miasta

How much of *Częstochowa* is there in Częstochowa? The naming identity of the city

Abstrakt

Przedmiotem oglądu uczyniono nazwy własne funkcjonujące w przestrzeni społecznej Częstochowy, wywołujące skojarzenia z jej historią i topografią. Celem opisu jest charakterystyka językowa częstochowskich urbanimów z ich konkretnymi odniesieniami kulturowymi, które kreują przestrzeń lokalną, zapobiegając wszechogarniającemu wpływowi globalizacji. Scharakteryzowane urbanimy łączą dwa konteksty – przestrzeń fizyczną i społeczną – i pełnią różne funkcje: służą orientacji w topografii miasta i regionu, oddają współczesną i przechowują pamięć dawnej struktury architektonicznej i właściwości terenu, upamiętniają sylwetki zasłużonych częstochowian, a przede wszystkim zapewniają identyfikację z miastem i umacnianie odrębności przestrzeni lokalnej oraz kształtują tożsamość zbiorową jego mieszkańców.

Słowa kluczowe: tożsamość onimiczna, Częstochowa, urbanimia, chrematonimia, lokalność

Abstract

The article reviews proper names functioning in the social space of Częstochowa, evoking associations with its history and topography. Its purpose is to provide a linguistic description of Częstochowa's urbanonyms with their specific cultural references, which create local space, limiting the overwhelming influence of globalization. The characterized urbanonyms combine two contexts – physical and social space – and perform various functions: they serve as points of reference in the topography of the city and the region; they reflect the contemporary architectural structure and properties of the area and preserve the memory of the past ones; they commemorate distinguished residents of Częstochowa; and above all, they ensure identification with the city and strengthen distinctiveness of local space, shaping the collective identity of its inhabitants.

Key words: onomastic identity, Częstochowa, urbanonyms, chrematonymy, locality

Uwagi wstępne

Przedmiotem oglądu w niniejszym opracowaniu uczyniono sferę onimiczną Częstochowy, a ściślej nazwy własne funkcjonujące w przestrzeni społecznej¹ miasta, wywołujące skojarzenia z jego historią i topografią. W obrębie dzisiejszej częstochowskiej aglomeracji znajdują się rozmaite obiekty związane z ukształtowaniem naturalnym terenu (wzgórza, rzeki, lasy, akweny itp.) oraz powstałe dzięki działalności ludzkiej (dawne osady, folwarki, przysiółki, wsie i przedmieścia wchłonięte w wyniku rozwoju przestrzennego miasta, nowe osiedla, tereny zielone i różnego typu obiekty). Urbanonimia współczesnej Częstochowy, podobnie jak i innych miast, stanowi zatem mieszaninę różnorodnych jednostek onimicznych – pierwotnych lub odziedziczonych po mianach nieistniejących już elementów topograficznych bądź powstałych w wyniku obejmowania jedną wspólną nazwą różnych sąsiadujących ze sobą obiektów.

Jak zauważa Pani Profesor Maria Biolik (2015: 52–53, 61), nazwy własne jako jednostki językowe gromadzą wiedzę i wartości ważne w kształtowaniu tożsamości grupowej, tym samym można im przypisać funkcję kumulacyjną, która łączy się z funkcją tożsamościotwórczą i wspólnototwórczą.

Celem opisu jest charakterystyka językowa częstochowskich urbanonimów z ich konkretnymi odniesieniami kulturowymi, które kreują proprialną przestrzeń lokalną, zapobiegając wszechogarniającemu wpływowi globalizacji.

W badaniach nad nazwami miejskimi niejednokrotnie zwracano uwagę na specyfikę elementów onimicznej przestrzeni miasta, niejednorodność kategoriałną i formalną oraz genetyczno-motywacyjną propriów, sytuując je najczęściej w obrębie subsystemu toponimicznego². Z problematyką funkcjonowania aglomeracji miejskich wiąże się także dynamicznie rozwijające się współcześnie nazewnictwo powiązane z ekonomiczną sferą działalności człowieka³.

¹ Przestrzeń społeczna definiowana jest jako nieformalny system kulturowy nakładający się na organizm miejski jako realną przestrzeń topograficzną oraz obszar działań mieszkańców (Wallis 1990: 45; Handke 1992: 21). Tytuł artykułu nawiązuje do tytułu opracowania Wojciecha Chlebdy (2000: 247–259).

² Przegląd stanowisk w tej kwestii prezentuje m.in. Robert Mrózek (2004: 84–86). Problematyczna jest także sama terminologia i jej treściowy zakres: *toponimia miasta*, *toponimia miejska*, *plateonimia*, *urbanonimia*, *hodonimia*, *nazewnictwo miejskie*, *nazewnictwo geograficzne miasta*, *urbonimia* (m.in. Handke 1992: 12; Kopertowska 2010: 376–377; Zagórski 2010: 54).

³ Jest ono niezwykle zróżnicowane, wykraczające często poza ramy tradycyjnej onomastyki. Mówi się bowiem nie tylko o *chrematonimach*, ale i o *nazwach marketingowych* – z angielską *branding* – (Zboralski 2000: 17), *nazwach firmowych* (Lewandowski 1992: 29–32), *markach*, *identyfikatorach* (Lewandowski 1992: 29–35; Zboralski 2000: 34–35).

W niniejszej pracy stosuje się termin *urbanonimia* wymiennie z *nazewnictwo miejskie* jako pojęciem o najszerszym zakresie treściowym, obejmującym nazwy własne wszystkich obiektów zlokalizowanych w przestrzeni miasta, termin *plateonimia* natomiast odnosi się do nazw ulic, rond, placów i skwerów. Prezentowane tu stanowisko najbliższe jest definicji Kwiryny Handke (1998: 294), zdaniem której „nazewnictwo miejskie obejmuje nazwy, które oznaczają i wyróżniają wszystkie części i obiekty aglomeracji miejskiej”. Termin *chrematonimia* natomiast traktowany jest jako pojęcie podrzędne w stosunku do pojęć *urbanonimia* // *nazewnictwo miejskie*, nadrzędne w odniesieniu do pojęć *porejonimia* (nazwy własne środków transportu), *firmonimia* (nazwy własne firm), *ergonimia* (nazwy własne produktów).

Proces powstawania nazewnictwa miejskiego dokonuje się przez onimizację lub tranzonimizację⁴ (Biolik 2010a: 33). Analizowane jednostki onimiczne można także interpretować jako nazwy pierwotne lub intertekstualne (Rutkiewicz-Hanczewska 2010: 64). Dzięki nazwom intertekstualnym powstaje swoisty dyskurs między onimami i ich użytkownikami, którzy „następnie z pomocą owej narracji, ciągłego opowiadania proprialnej historii określają własną tożsamość” (Rutkiewicz-Hanczewska 2012: 200).

Częstochowa⁵ to miasto o ciekawej genezie i historii. Początki osadnictwa na obszarze dzisiejszej aglomeracji sięgają starszej epoki kamiennej, powstanie zaś wsi Częstochowy u przeprawy przez Wartę przy starym szlaku łączącym Małopolskę z Wielkopolską, prowadzącym z Krakowa do Kalisza i Poznania przypada prawdopodobnie na okres wczesnofeudalny – koniec XI w. (Krakowski 1948: 60–61).

W najnowszych opracowaniach w stosunku do nazewnictwa funkcjonującego w obszarze gospodarczej działalności człowieka onomaści używają terminów *serionimy*, *logonimy*, *firmonimy*, *ergonimy*, *nazwy firmowe*, *pragmatonimy* na oznaczenie nazw firm oraz nazw wyrobów przemysłowych – produktów (Kosyl 2003: 370; Gałkowski 2008: 20; Łuc 2010: 320–321).

⁴ W ujęciu Małgorzaty Rutkiewicz-Hanczewskiej (2012: 200–201) transtekstualizację, która polega na „przetransportowaniu nazwy z jednego planu onimicznego do drugiego bez jakiegokolwiek zmiany formalnej”. Ewolucję znaczenia terminu omawia szerzej Urszula Bijak, definiując go jako „tworzenie onimów motywowanych innymi nazwami własnymi, zarówno bez udziału wykładników formalnych, jak i z ich użyciem, któremu towarzyszy zmiana denotatu” (Bijak 2017: 2–3). W niniejszym opracowaniu przyjęto ujęcie U. Bijak.

⁵ Pierwsza wzmianka pochodzi z 1220 r. z dokumentu biskupa krakowskiego Iwa Odrowąza, w którym miejscowość wymieniona jest jako *Czanstochowa*. Nazwa *Częstochowa* jest nazwą dzierżawczą utworzoną od nazwy osobowej *Częstoch* przyrostkiem *-owa* i pierwotnie oznaczała ‘własność Częstocha’. Imię *Częstoch* jest skróceniem od stp. imion złożonych typu *Częstobor*, *Częstomir*, zawierających psł. rdzeń *čęstō ‘częsty’. Etymologia ludowa wywodzi nazwę miasta z wyrażenia *często (się) chować*, która miałaby powstać z powodu częstego chowania się widoku miasta wśród okolicznych wzgórz przed zbliżającymi się do niego pielgrzymami (Rymut 1997: 234).

Druga osada, Częstochówka, ukształtowała się w odległości ok. 3 km na zachód od rzeki pomiędzy wzgórzami⁶ (jednym z nich jest Jasna Góra⁷), obok przebiegającego tędy traktu wieluńskiego (w przybliżeniu dzisiejsza ul. *Jasnogórska*). W znacznym stopniu na rozwoju urbanistycznym częstochowskiej aglomeracji zaważyło wielowiekowe współistnienie miasta ze znaczącym nie tylko w regionie klasztorem, determinujące także układ przestrzenny najbliższego otoczenia, w którym elementy osadnicze i kulturowe od wieków funkcjonowały w ścisłym powiązaniu.

Na subregion częstochowski składały się zatem z jednej strony miasto królewskie i jego przedmieścia, z drugiej klasztor jasnogórski oraz integralnie z nim powiązana sieć osad klasztornych. Dzięki procesowi urbanizacji obszar ten, pomimo różnic prawno-własnościowych, zespolony został w jeden organizm miejski⁸.

Rozwój urbanistyczny Częstochowy w XIX w. był uwarunkowany potrzebami przemysłu. W okresie powojennym nowy układ kompozycyjny aglomeracji częstochowskiej stanowiła tzw. oś pracy, konkurencyjna wobec historyczno-pańniczego układu Stare Miasto – klasztor (*via sacra*). W drugiej połowie XX w. uwidocznił się intensywny rozwój urbanistyczny Częstochowy, która, podobnie jak wszystkie duże miasta, powiększa swój teren, zawłaszczając okoliczne obszary, i pokrywa się gęstą siatką połączeń komunikacyjnych (Braun 1977: 74–75).

Bogata historia miasta sprawia, że wśród współczesnych częstochowskich urbanonimów współistnieją warstwy nazewnictwa zróżnicowane chronologicznie, o różnej budowie językowej i motywacji genetyczno-znaczeniowej. Część z nich odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu proprialnej tożsamości zbiorowej mieszkańców miasta. Omówione zostaną poniżej w obrębie poszczególnych kategorii urbanonimicznych.

---

⁶ Częstochowa położona jest na czterdziestu wzgórzach i górach, Wzgórze Jasnogórskie bynajmniej nie jest z nich najwyższe. Wieża klasztoru sprawia, że Jasna Góra wznosi się ponad inne wzgórze, osiągając prawie 400 m. Zob. <<http://gazetacz.com.pl/niwa-czestocha-512616/>>, dostęp: 03.01.2020.

⁷ Na temat genezy tej nazwy pisze Stefan Krakowski (1948: 51–52).

⁸ Połączenie Starej i Nowej Częstochowy (Częstochówki) nastąpiło postanowieniem Rady Administracyjnej Królestwa z 19 sierpnia 1826 r. (Braun 1977: 68).

1. Plateonimy

Do przestrzeni proprialnej powiązanej z tłem historycznym aglomeracji częstochowskiej należą pamiątkowe nazwy ulic motywowane nazwiskami osób mieszkających w mieście, zasłużonych dla miasta i/lub kraju, a także upamiętniające ważne wydarzenia historyczne związane z miastem. Interesujące nas nazewnictwo pamiątkowe, szczególnie produktywne w polskich miastach od XIX w., pozbawione jest motywacji genetyczno-znaczeniowej (Zagórski 1995: 159). To specyficzny rodzaj nazw kulturowych, które nadawane są w celu upamiętnienia wybitnej osoby lub wydarzenia.

Śród lokalnych postaci (Snoch 2002) częstochowianie uczcili plateonimami⁹ naukowców i wynalazców (np. *prof. Kazimierza Zarankiewicza*), pisarzy (np. *Halinę Poświatowską*), aktorów (np. *Antoniego Fertnera*), muzyków i kompozytorów (np. *Bronisława Hubermana*), działaczy niepodległościowych (np. *Kazimierza Pułaskiego*¹⁰), inżynierów (np. *Ludwika Trochimowskiego*), przemysłowców (np. *Bernarda Hantkego*), pedagogów (np. *Władysława Rudlickiego*), dziennikarza i wydawcę (*Franciszka Dionizego Wilkoszewskiego*), malarza (*Adriana Głębockiego*), lekarza (*Władysława Biegańskiego*), działacza społecznego (*Ignacego Kozielowskiego*) i działacza sportowego (*Eugeniusza Seifrieda*), a także założyciela osady (*Częstocha*).

Swoisty patriotyzm lokalny kreatorów nazw współczesnych częstochowskich ulic odzwierciedlają miana pamiątkowe utrwalające osoby duchowne związane z historią miasta i regionu, np. *Biskupa Teodora Kubiny*, *Ks. Jana Długosza*, *Ojca Augustyna Kordeckiego*. Można je potraktować jako językową egzemplifikację przywiązania do wiary i jej szczególnego miejsca w życiu mieszkańców miasta.

Omawiane urbanonimy to nazwy¹¹ bez kreacji formalnojęzykowej – onimy rzeczownikowe od imion i nazwisk (uzupełniane ewentualnie o apelatywne nazwy tytułów naukowych, stopni wojskowych, godności kościelnych) w dopełniaczu l. pojedynczej lub mnogiej. Dwie nazwy powstały przez połączenie apelatywu i antroponimu – *Kanał Kuhna*, *Rodziny Plucińskich*.

Krajobraz kulturowy miasta dopełniają plateonimy upamiętniające konkretne wydarzenia historyczne o skali lokalnej: ul. *10 Zakładników*¹²,

⁹ Aktualne nazwy ulic podawane są za serwisem [www.czestochowa.pl](http://www.czestochowa.um.gov.pl/ulice/). <<http://www.czestochowa.um.gov.pl/ulice/>>, dostęp: 03.01.2020.

¹⁰ Wraz z konfederatami barskimi zamkniętymi w twierdzy jasnogórskiej prowadził walki z wojskami rosyjskimi w 1770 r. (Krakowski 1964: 73).

¹¹ W analizie uwzględnia się tylko człon odróżniający (Biolik 1982: 53–54).

¹² 24 kwietnia 1944 r. w Gnaszynie (dziś dzielnicy Częstochowy) Niemcy dokonali egzekucji dziesięciu Polaków, bo nikt nie ujawnił nazwisk osób, które udzielały pomocy par-

al. *Wolności* i al. *Wyzwolenia*¹³, rondo *Trzech Krzyży*¹⁴, pl. *Bohaterów Getta*¹⁵, ul. *Reduty Częstochowskiej*¹⁶.

Zebrane tu nazewnictwo, wprowadzane do przestrzeni społecznej miasta dzięki uznaniu za najważniejsze kryterium pamiątkowości, zaspokaja preferencje historyczne i patriotyczne, wystawia pomniki pamięci osobom i wydarzeniom w postaci nazw ulic, decyduje o odrębności urbanonimii Częstochowy, odróżnieniu jej od innych aglomeracji.

Pod względem formalnym mogą to być jednowyrazowe określenia rzeczownikowe w dopełniaczu l. pojedynczej (*Wolności*, *Wyzwolenia*) lub zestawienia obejmujące liczebnik i rzeczownik w dopełniaczu l. mnogiej (*10 Zakładników*, *Trzech Krzyży*), bądź dwa rzeczowniki, które występują w dopełniaczu – człon nadrzędny zestawienia w l. mnogiej, człon podrzędny w l. pojedynczej (*Bohaterów Getta*), wreszcie rzeczownik i przymiotnik w dopełniaczu l. pojedynczej (*Reduty Częstochowskiej*).

Przestrzennej identyfikacji miasta służą plateonimy topograficzne o motywacji realnoznaczeniowej. Składają się na nie odapelatywne nazwy lokalizujące powstałe od cech fizycznych terenu (Krakowski 1948: 61): a) jego ukształtowania, np. *Ostra*, *Stroma*, *Spadzista*; b) dawnych właściwości, np. *Bagienna*, *Podmokła*; c) usytuowania względem obiektów naturalnych, np. *Brzegowa* (nad rz. Kucelinką), *Nadrzeczna* (nad rz. Wartą), *Rzeczna* (nad rz. Konopką), *Skarpowa* (nad rz. Wartą); d) kształtu ciągu komunikacyjnego: *Krzywa*, *Prosta*. Silny związek z topografią naturalną ma także najstarsze źródło częstochowskich nazw miejskich, tj. ulice *Graniczna*, *Spadek* i *Tylna*, znajdujące się obecnie w dzielnicy Stare Miasto.

---

tyzantom. Zob. <<http://czestochowskie24.pl/czestochowa/uczyci-75-rocznice-egzekucji-10-zakladnikow-w-gnaszynie>>, dostęp: 12.01.2010.

¹³ Obie nazwy upamiętniają walki o wyzwolenie Częstochowy, prowadzone 16–17 stycznia 1945 r. przez 54 Brygadę Pancerną dowodzoną przez majora S. Chochriakowa i 23 Gwardyjską Brygadę Piechoty Zmotoryzowanej pod dowództwem kapitana N. Goriuszki (Snoch 2002: 19, 36).

¹⁴ Znajdują się one przy skrzyżowaniu al. *Jana Pawła II* z ul. *Warszawską*, na terenie byłego cmentarza, którego historia sięga XVIII w. Chowano na nim ofiary epidemii cholery, ale przede wszystkim był on miejscem kaźni i pochówku powstańców styczniowych. Zob. <<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/29312,czestochowa-rondo-trzech-krzyzy---powstanczy-cmentarzyk.html>>, dostęp: 12.01.2010.

¹⁵ Na pamiątkowej tablicy w języku polskim, angielskim i hebrajskim umieszczony jest napis: „Pamięci Żydów częstochowskich wymordowanych przez oprawców hitlerowskich i bohaterów Żydowskiej Organizacji Bojowej poległych w walce z okupantem niemieckim w latach 1939–1945”.

¹⁶ Określenie metaforycznie nawiązuje do obrony miasta w czasie potopu szwedzkiego, konfederacji barskiej oraz w 1939 r. Zob. <<https://czestochowa.dlawas.info/wiadomosci/sa-na-wyzy-dla-nowych-ulic-i-rond-w-czestochowie/cid,9409,a>>, dostęp: 12.01.2010.

W nich przechowana jest pamięć dawnej struktury architektonicznej grodu usytuowanego nad brzegiem Warty.

Drugą grupę odapelatywnych nazw lokalizujących tworzą onimy utworzone od nazw obiektów powstałych dzięki działalności człowieka, umiejscowionych w przestrzeni miasta. Mogą one opisywać położenie ciągu komunikacyjnego na dwa sposoby: a) bezpośrednio, np. *Katedralna* (przy archikatedrze pw. Świętej Rodziny), *Klasztorna* (w pobliżu sanktuarium na Jasnej Górze), *Kopalniana* (obok dawnej kopalni rud żelaza św. Jerzy), *Koszarowa* (w pobliżu folwarku Zacisze władze carskie postawiły koszary, w których do lat dziewięćdziesiątych stacjonowało wojsko, a obecnie znajduje się Centralna Szkoła Pożarnictwa); b) pośrednio, metonimicznie, np. *Hutników*, *Koksowa*, *Metalowców*, *Odlewników*, *Wielkopicowa* (onimy nawiązują do przemysłu hutniczego, umiejscowione są jednak w pewnej odległości od kombinatu metalurgicznego – baterii koksowniczych, wielkich pieców, odlewni staliwa, żeliwa i metali kolorowych), *Żużłowa* (w pobliżu stadionu klubu żużlowego „Włókniarz” Częstochowa).

Niektóre określenia sygnalizują umiejscowienie plateonimów w topografii miasta: *Główna* (kiedyś główna ulica miejscowości Kawodrza Dolna, obecnie dzielnicy miasta), *Krańcowa*, *Podmiejska*, *Północna*, *Południowa*, *Zamiejska*.

Wśród częstochowskich urbanonimów funkcjonują także nazwy lokalizujące, które wskazują na położenie w okolicy innego obiektu geograficznego. Podstawą nazw miejskich może być w takich przypadkach: a) toponim odnoszący się do mian folwarków, przysiółków czy wsi (w ten sposób niektóre współczesne plateonimy utrwalają w swej strukturze dawne, zanikające powoli nazwy miejscowe), np. *Aniołowska* (: Aniołów), *Bugajska* (: Bugaj), *Gnaszyńska* (: Gnaszyn), *Kucelińska* (: Kucelin), *Mirowska* (: Mirów), *Przysieczna* (: Przysieka), *Sabinowska* (: Sabinów), *Wielkoborska* (: Wielki Bór), *Zawodzianańska* (: Zawodzie) lub współczesnej jednostki administracyjnej: *Hektarowska* (: Hektary); b) oronim: *Jasnogórska* (: Jasna Góra), *Kawia* (: Kawie Góry), *Złotogórska* (: Złota Góra); c) hydronim: *Nad Wartą*; d) plateonim: *Zaułek Wieluński* (: Rynek Wieluński); e) patrocinium kościoła lub nekropolii usytuowanych przy ciągu komunikacyjnym: *Najświętszej Maryi Panny, św. Barbary, św. Rocha*; f) makrotoponim: *Jurajska* (: Jura Krakowsko-Częstochowska).

Pod względem budowy językowej są to głównie określenia przymiotnikowe, tranonimy z sufiksami: *-na* (*Przysieczna*), *-(ow/ań)ska*, np. *Bugajska*, *Hektarowska*, *Zawodzianańska*, a także zestawienie – *Zaułek Wieluński* – w którym występuje szyk: rzeczownik (apelatywne określenie traktu komunikacyjnego) + przymiotnik (odtoponimiczne określenie kierunkowe) i wyrażenie przyimkowe (*Nad Wartą*). Dwa plateonimy powstały bez użycia

wykładników formalnojęzykowych. Są to zestawienia obejmujące przymiotnik i rzeczownik (antroponim) w dopełniaczu l. pojedynczej – *św. Barbary, św. Rocha*.

Drugą grupę odproprialnych nazw lokalizujących tworzą plateonimy powstałe dzięki „czystej” transonimizacji, motywowane dawnymi toponimami (ulice: *Bór, Bugaj, Kucelin Łąki, Osada Młyńska, Podbucze, Poręba, Stary Bór, Wypalanki*¹⁷).

W osobną grupę wydzielić należy określenia, których motywacja oparta jest na cechach relacyjnych i wiąże się z funkcją kierunkową nazw, ułatwiającą orientację wewnątrz miasta lub poza nim. Wśród takich częstochowskich urbanonimów wyodrębnić należy odtoponimiczne plateonimy kierunkowe desygnujące ulice, które nie biegną obok czy do obiektu utrwalonego w nazwie, ale w jego kierunku. Uwzględniając położenie punktów docelowych, są to toponimy miejscowości, które znajdują się w bliższej lub nieco dalszej odległości od Częstochowy, np. *Herbska* (: Herby), *Kłobucka* (: Kłobuck), *Krzepicka* (: Krzepice), *Kusięcka* (: Kusięta), *Mstowska* (: Mstów), *Mykanowska* (: Mykanów), *Myszkowska* (: Myszków), *Rędzińska* (Rędziny), *Rudnicka* (: Rudniki), *Wieluńska* (: Wieluń).

Ze względu na sposób tworzenia tych onimów są to głównie transonimy przymiotnikowe, jeden plateonim (*Rynek Wieluński*) ma formę zestawienia, w którym człon drugi zawiera określenie kierunkowe, człon pierwszy zaś stanowi nazwa punktu w topografii miejskiej.

Na 1259 częstochowskich nazw ulic, placów i skwerów tylko 144 (co stanowi 11,4% wszystkich plateonimów) mogą przywoływać skojarzenia z historią i topografią miasta.

2. Nazwy dzielnic i osiedli mieszkaniowych

Ich podstawę stanowią przede wszystkim nazwy dawnych folwarków, osad i wsi podmiejskich, które w wyniku ożywionego rozwoju przestrzennego Częstochowy weszły w skład aglomeracji miejskiej i uzyskały „drugie życie”, przekształcając się w dzisiejsze nazwy dzielnic, np. *Błeszno* (Snoch 2002: 31; SKP I 247), *Dźbów* (Snoch 2002: 60; SGKP II 259), *Grabówka* (Snoch 2002: 72; SGKP II 779), *Kiedrzyń* (Snoch 2002: 84; SGKP IV16), *Lisinieć* (Snoch 2002: 105; SGKP V 311), *Mirów* (Snoch 2002: 114; SGKP VI 498), *Ostatni Grosz* (Snoch 2002: 127), *Raków* (Snoch 2002: 147; SGKP IX 507), *Stradom* (Snoch 2002: 164; SGKP XI 383), *Wrzosowiak* (Snoch

¹⁷ Osada leśna *Wypalanki* (SGKP XIV 101).

2002: 191–192), *Zawodzie – Dąbie* (SGKP XIV 498; I 917) lub nazwy osiedli, np.: *Aniołów* (dz. Wyczerpy-Aniołów), *Bugaj* (dz. Bleszno; Rymut 1997: 443), *Józefka* (cz. m. wchodząca kiedyś w skład Kiedrzyna; SGKP III 908), *Kawodrza Górna* (dz. Stradom), *Kręciwilk* (dz. Bleszno; Snoch 2002: 95; SGKP IV 668), *Kucelin* (dz. Zawodzie-Dąbie; Krakowski 1964: 84; Snoch 2002: 98), *Kule* (dz. Wyczerpy-Aniołów; SGKP IV 860), *Kuźnica Marianowa* (dz. Dźbów; SGKP V 12), *Rząsawy* (dz. Wyczerpy-Aniołów; Snoch 2002: 151; SGKP IX 126), *Wyczerpy Dolne* (dz. Wyczerpy-Aniołów), *Wyczerpy Górne* (dz. Wyczerpy-Aniołów), *Zagajnik* (dz. Wyczerpy-Aniołów; Snoch 2002: 195). Co ciekawe, część nazw ma charakter odoronimiczny, np.: *Kamień* (cz. m. wchodząca w skład dzielnicy Wyczerpy-Aniołów), *Kawie Góry* (os. w dz. Północ), *Prędziszów* (ul.).

Pod względem formalnym analizowane urbanonimy, poza onimem motywowanym wyrażeniem przyimkowym, do którego dodano przymiotnikowy sufixs *-ski* (*Podjasnogórska*), to nazwy własne mające postać rzeczowników prostych (np. *Bleszno*, *Stradom*) lub złożonych (np. *Zawodzie-Dąbie*) bądź zestawienia o szyku: przymiotnik + rzeczownik (*Ostatni Grosz*) lub rzeczownik + przymiotnik (*Osada Młyńska*).

3. Hydronimy

Na proprialny krajobraz *Częstochowy*, współtworzący onimiczną tożsamość miasta, składają się również nazwy własne zbiorników wodnych, do których należą *Kawodrzanka* i *Zacisze*. Oba hydronimy powstały dzięki przeniesieniu nazw miejscowych na akweny. W kreacji pierwszego urbanonimu ponowieniu towarzyszy derywacja – transonimizacja rozszerzona z wykorzystaniem sufixu *-anka*, drugi powstał dzięki „czyste” transonimizacji¹⁸. Obie nazwy – obok identyfikacyjno-dyferencjacyjnej – pełnią także funkcję lokalizacyjną.

4. Chrematonimy

Interpretację kulturową związaną z *Częstochową* i jej historią mają także niektóre chrematonimy odnoszące się do różnych obiektów przestrzeni miejskiej tworzonej przez człowieka: gospodarczej, technicznej i urbanistycznej. Interesujące nas nazewnictwo obejmuje:

¹⁸ Pierwotnie folwark będący własnością królewską (Snoch 2002: 195).

4.1. Nazwy obiektów

Są to nazwy własne desygnujące budowle, które współkształtują krajobraz kulturowy miasta. Składają się na nie określenia o motywacji posesywnej i odtoponimicznej. Urbanonimy reprezentujące pierwszy typ to nazwy miejskie, które odsyłają do postaci związanych z budynkiem. Są to przede wszystkim onimy odantroponimiczne: *Dom Biegańskiego*¹⁹, *Dom Frankego*²⁰, *Dom Kohna*²¹, *Dom Wolbergów*²², *Dom Zapalkiewiczów*²³, *Pałac Brassy*²⁴, *Pałac Hantków*²⁵, *Pałacyk Jeana Mottego*²⁶, *Willa Hoffmana*²⁷. Dwie nazwy powstały od podstawy apelatywnej: *Dom Księcia*²⁸ i *Dom Wójtowski*²⁹. Wszystkie wymienione określenia mają strukturę zestawień, w których człon drugi wyrażony jest rzeczownikiem w dopełniaczu lub – w jednym przypadku (*Wójtowski*) – przymiotnikiem w mianowniku.

Nazwy o motywacji odtoponimicznej desygnują dwa stadiony sportowe: Miejski Stadion Piłkarski *Raków* i Stadion Miejski *Arena Częstochowa* (żużel) oraz dwie nekropolie: cmentarz *Rakowski* (założony w 1910 r. w pobliżu osiedla robotniczego Raków) i cmentarz *Kule* (ulożony w pobliżu stanowiącej przedmieście osady Kule w 1882 r., po przeniesieniu cmentarza z rejonu ulic Fabrycznej, obecnie Mielczarskiego, i Ogrodowej). Wszystkie określenia utworzone zostały dzięki translokacji „czystej”, w jednym przypadku – cmentarz *Rakowski* – mamy do czynienia z transonimizacją rozszerzoną z wykorzystaniem sufiksu *-ski*.

---

¹⁹ Pałacyk powstały w 1880 r. jako własność Karola Rosenfelda, później jego zięcia, lekarza Władysława Biegańskiego (Snoch 2002: 55).

²⁰ Kamienica wybudowana w latach 1901–1903 przez Adolfa Frankego, dyrektora fabryki „Brass i synowie” (Braun 1977: 78; Snoch 2002: 55).

²¹ Kamienica zbudowana w 1865 r. dla Berka Kohna, zwana też *Dom Bata*, bowiem w drugiej połowie dwudziestolecia międzywojennego na parterze umieszczony był sklep firmy czeskiego producenta obuwia Bata (Braun 1977: 78; Snoch 2002: 52).

²² Zbudowany przed 1849 r., należał do rodziny przemysłowców częstochowskich – Wolbergów (Snoch 2002: 56).

²³ Kamienica wzniesiona w 1871 r. dla Teofila Zapalkiewicza z przeznaczeniem na siedzibę teatru.

²⁴ Zbudowany w 1897 r. przez austriackiego przedsiębiorcę z Moraw Wilhelma Brassy (Snoch 2002: 128).

²⁵ Willa zbudowana w latach 1900–1903 na zlecenie Bernarda Hantkego (Snoch 2002: 128).

²⁶ Willa powstała w 1909 r. na zlecenie Jeana Mottego.

²⁷ Budynek pochodzi z przełomu XIX i XX w.; w 1910 r. kupił go pomolog prof. Mieczysław Bolesław Hoffman.

²⁸ Budynek powstał w latach 1912–1913 na życzenie księcia Michała Aleksandrowicza Romanowa (Snoch 2002: 56).

²⁹ Kamienica przy Starym Rynku zbudowana w 1809 r., zamieniona później na żydowski dom modlitwy (Snoch 2002: 56).

Wśród propriów, które ściśle powiązane są z Częstochową i jej historią, można wskazać także nazwy własne obiektów, w których ulokowane są instytucje pełniące funkcje publiczne – Filharmonia Częstochowska im. *Bronisława Hubermana*, Biblioteka Publiczna im. *dr. Władysława Biegańskiego*, Szpital Miejski im. *dr. Władysława Biegańskiego*, Wojewódzki Szpital Zespolony im. *Najświętszej Maryi Panny*³⁰. Onimy te, podobnie jak nazwy ulic, upamiętniają wybitnych częstochowian, jedynie ostatnia nazwa motywowana jest patrocinium. Jedna nazwa – Szpital Chorób Wewnętrznych *Hutniczy* – ma związek z przemysłem metalurgicznym i powstała dzięki onimizacji i derywacji słowotwórczej.

W krajobrazie onimicznym Częstochowy ważne miejsce zajmują nazwy własne związane z aktywnością fizyczną (sportem) mieszkańców. Stanowią je onimy klubów piłkarskich: *Częstochówka-Parkitka*, *Jurajskie Wilki Częstochowa*, *Raków Częstochowa* (dawniej *Racovia*), *Stradom Częstochowa* i klubu żużlowego: *Włókniarz Częstochowa*. Pod względem formalnym utworzone zostały od podstaw geonimicznych – powtórna nominacja odbywa się bez udziału dodatkowych zabiegów językowych, w jednym przypadku translokacji nazwy towarzyszy derywacja z użyciem sufiksu *-ski* (*Jurajskie Wilki*). Jedno określenie powstało dzięki onimizacji (*Włókniarz*) i nawiązuje do tradycji włókienniczych miasta.

4.2. Nazwy pojazdów (porejonimy)

Częstochowa posiada jeden z dwóch najmłodszych systemów komunikacji tramwajowej na terenie Polski, który został uruchomiony w 1959 r. (Snoch 2002: 180). W 2014 r. tabor uzupełniono o dziesięć nowoczesnych tramwajów Twist wyprodukowanych w Bydgoskiej firmie Pesa. Kilka z nich otrzymało nazwy własne, które umieszczone zostały na pojazdach, a mianowicie: *Biegan*, *Czewuś*, *Częstoch*, *Medalik*, *Północ-Południe*, *Pułaski*, *Rakuś*. Wymienione porejonimy wyłonione zostały w konkursie pt. „Nazwij Twista”, w którym udział mógł wziąć każdy częstochowianin. Tylko dwie nazwy powstały dzięki translokacji oficjalnych onimów – *Częstoch* i *Pułaski*. Pierwsza nawiązuje do imienia założyciela miasta, druga bezpośrednio motywowana jest platonimem (ul. *Kazimierza Pułaskiego*), pośrednio – antroponimem. Cztery określenia – *Biegan*, *Czewuś*, *Medalik*, *Rakuś* – pochodzą z języka mówionego mieszkańców Częstochowy, a forma tych nazw własnych wiąże się z funkcją pragmatyczną onimów (Biolik 2010b: 57) i onimiczną transtektualizacją (Rutkiewicz-Hanczewska 2012: 203).

³⁰ Nawiązuje do nazwy szpitala, którym kierował lekarz, społecznik i filozof, dr Władysław Biegański. Zob. <<http://www.szpitalparkitka.com.pl/11,Historia>>, dostęp: 18.01.2020.

Porejonimy *Rakuś* i *Czewuś* wykazują związek z lokalnymi nazwami miejscowymi, które przeniesione zostały na nowy denotat. Dzięki derywacji dezintegralnej i deminutywnemu sufiksowi *-uś* onimy zyskały nacechowanie melioratywne, postrzegane są jako ‘nasze’, ‘swojskie’. Zabarwienie wartościujące ma także porejonim *Medalik*. Ale w tym przypadku interpretacja aksjologiczna powiązana jest z płaszczyzną semantyczną. Nazwa powstała bowiem od przezwiska, którym określany jest stereotypowy mieszkaniec Częstochowy. Nadanie jej charakteru oficjalnego i wprowadzenie w przestrzeń onimiczną miasta świadczy o poczuciu humoru jego mieszkańców. Z częstochowską urbanonimią związany jest natomiast porejonim *Biegan*. W tym przypadku nazwa powstała dzięki translokacji nieoficjalnego plateonimu – *Biegan* – którym określany jest przez częstochowian centralny punkt miasta, tj. pl. Władysława Biegańskiego. Onim *Północ-Południe* wskazuje na kierunek linii tramwajowej umiejscowionej w topografii miasta, pierwszy człon może dodatkowo kojarzyć się mieszkańcom z nazwą dzielnicy (*Północ*).

4.3. Nazwy firm (firmonimy)

Spśród częstochowskich firmonimów lokalność i regionalność ewokuje 14 nazw, z czego 12 to zestawienia obejmujące leksemy niejednorodne. Interesujące nas chrematonimy motywowane są bowiem nazwami pospolitymi i geograficznymi, a uściślając, nazwą miasta – w formie oficjalnej i w formie nieoficjalnej – oraz nazwą makroregionu. „Czyste” transonimy występują w firmonimach: *Huta Częstochowa*, nazwach restauracji: *Fabryka Częstochowa*, *Karczma Częstochowa*, *Piwiarnia Częstochowa*, w postaci zlatynizowanej: *Browar CzenstochoviA* oraz kawiarni i księgarni *Claramontana*. Przeniesieniu nazwy z jednego planu onimicznego do drugiego mogą towarzyszyć dodatkowe zabiegi formalne – dezintegracja podstawy: kawiarnia *Często Cafe* lub derywacja sufiksalna od podstawy pełnej: sklep *Częstochowska Manufaktura* lub zdezintegrowanej: *Pub Czewka*, kawiarnia *Czewskie Lody*.

Trzy onimy utworzone zostały od makrotoponimu dzięki translokacji z wykorzystaniem sufiksu *-ski*: pensjonat *Dom Jurajski*, *Galeria Jurajska*, restauracja *Zajazd Jurajski*. Nazwa frazematyczna – *Jasne, że klocek* – ma charakter odchrematonimiczny, nawiązuje bowiem do ideonimu sygnującego miesięcznik „Jasne, że Częstochowa”³¹, pośrednio do nazwy sanktuarium.

³¹ Miesięcznik pierwotnie nosił tytuł „Co, gdzie, kiedy w Częstochowie” (2004–2012), następnie „Jasne, że Częstochowa” (2012 do 2018), od 2018 r. „CGK – co, gdzie, kiedy w Częstochowie” (Jaros 2019: 91).

4.4. Nazwy produktów (ergonimy)

W kształtowaniu się identyfikacji częstochowian z miejscem zamieszkania niemałą rolę odgrywają niektóre współczesne ergonimy. Na szczególną uwagę zasługuje tu menu lokali gastronomicznych „Fabryka Ziemniaka” i „Piekarnik” oferujących dania, których nazwy ściśle wiążą się z Częstochową i jej historią. Onimy desygnujące zapiekanki zawierają czytelne dla mieszkańców miasta aluzje semantyczne do oficjalnych nazw własnych jednostek administracyjnych i różnych obiektów: *Fala z Zawodzia* (: dz. *Zawodzie*, przez które przepływa rz. Warta), *Gnaszanka* (: dz. *Gnaszyn*), *Klasztorna* (: klasztor jasnogórski), *Marysia Panienska* (: Najświętsza Maria Panna, cudowny obraz Matki Bożej Jasnogórskiej), *Piekielna Aleja* (: al. Najświętszej Marii Panny), *Północ-Południe* (kierunek głównej linii tramwajowej, ponadto *Północ* to jedna z dzielnic), *Śliwkawodrza* (: dz. *Kawodrza*), *ZaBiegana Gospodyni* (: *Biegan*, tj. pl. Władysława Biegańskiego), *Za ostatni grosz* (: dz. *Ostatni Grosz*). Do nazw współczesnych dzielnic odwołują transonimy: *Trzech Wieszców*, *Częstochówka*.

Interesującą grupę nazw w ofercie gastronomicznej lokalu stanowią ergonimy odfirmowe, które nabrały cech wartości lub cech symbolicznych poprzez związek z dawnymi onimami odnoszącymi się do częstochowskich industrialistów kojarzonych z rozkwitem przemysłowym miasta. Nazwy identyfikują zapiekane ziemniaki o wymownym dla częstochowian brzmieniu: *Guziczarnia*³², *Zapalczarnia*³³, *Zabawkarnia*³⁴, *Stradom*³⁵, *Pelcery*³⁶, *Motte*, *Ceba*, *Huta*³⁷, *Wełnopol*, *Elanex*, *Warta*³⁸. Z wymienionymi ergonimami korespondują odapelatywne nazwy bułek: *Monter*, *Brygadzysta*, *Ślusarz*, *Kowal*, *Tkaczka*.

Chrematonimy, stanowiące najnowszą warstwę nazw własnych współtworzących tożsamość onimiczną Częstochowy w wymiarze lokalnym, podkre-

³² Uruchomiona w 1881 r. przez braci Grossman (Braun 1977: 74; Snoch 2002: 47).

³³ Założona w 1881 r. przez Karola von Gehliga i Juliana Hucha. W 1997 r. zapalczarnia w Częstochowie została pracowniczą spółką akcyjną. Przy fabryce powstało Muzeum Produkcji Zapalek (Snoch 2002: 52).

³⁴ Częstochowskie Zakłady Zabawkarskie Przemysłu Terenowego mieściły się przy ul. Krótkiej 15, gdzie znajduje się obecnie Muzeum Zabawek.

³⁵ Fabryka Szpagatu i Worków Jutowych powstała końcu XIX w., późniejsze zakłady „Stradom” (Braun 1977: 74; Snoch 2002: 52).

³⁶ Od nazwiska założyciela przędzalni i farbiarni wełny – Augusta Peltzera, który w 1889 r. uruchomił zakład „Przędzalnia Wełny Czesankowej. Farbiarnia Skór. Pelzer i S-nowie” we wsi Stradom (Braun 1977: 74).

³⁷ Powstała w 1897 r. huta B. Hantkego, obecnie ISD Huta Częstochowa.

³⁸ *Ceba*, *Motte*, *Wełnopol*, *Elanex* i *Warta* to nazwy dawnych zakładów przędzalniczych (Snoch 2002: 51, 144).

ślają jej odrębność i trwałość w świadomości mieszkańców. Jest to możliwe dzięki odwoływaniu się do pewnych utrwalonych konotacji związanych z powtórным wykorzystaniem dawnych nazw, którym nadaje się nierzadko zaskakującą architektonikę. W konsekwencji nowe nazwy łączą funkcję akumulacyjną i marketingową (Rutkiewicz-Hanczewska 2012: 209), w której pełnią dodatkowe funkcje sekundarne: ludyczną, aluzyjną, poetycką, impresywną oraz ekspresywną.

5. Wnioski końcowe

W świetle analizowanych urbanonimów Częstochowa jawi się jako miasto:

- mogące poszczycić się wybitnymi osobowościami, zasłużonymi dla miasta/regionu i/lub kraju – ludźmi, którzy się tu urodzili i/lub działali;
- o bogatej tradycji historycznej;
- obciążone znaczeniami religijnymi, z wyjątkowo mocno identyfikowaną przestrzenią symboliczną (sanktuarium zlokalizowane na Jasnej Górze);
- związane z przemysłem włókienniczym i metalurgicznym;
- położone w malowniczym makroregionie Jury Krakowsko-Częstochowskiej w dorzeczu górnej Warty;
- będące ośrodkiem akademickim i sportowym.

Znakomita większość omówionych onimów (blisko 76% – 196 określeń z 258) powstała dzięki translokacji. W kreacji transonimów znaczący udział ma „czysta” transonimizacja, czyli przeniesienie nazwy z jednego planu onimicznego do drugiego bez wykładników formalnych (112 nazw, tj. 57%), a także transonimizacja rozszerzona z udziałem sufiksów (49 nazw, tj. 25%) i dodatkowych elementów leksykalnych (35 nazw, tj. 18%). Okazuje się, że, podobnie jak w innych miastach, dawne nazwy nie zanikają, ale przechodzą do innego podsystemu onimicznego. Transonimizacja odbywać się może w dwóch wymiarach: a) nie zmienia się obiekt, a zmianie ulega status onimiczny jego nazwy – nazwa geograficzna > urbanonim (plateonim, nazwa dzielnicy, nazwa osiedla); b) zmienia się obiekt i status onimiczny jego nazwy – nazwa geograficzna, antroponim > urbanonim (porejonim, firmo-nim, ergonim) lub ideonim, firmonim > ergonim.

Scharakteryzowane urbanonimy łączą dwa konteksty – przestrzeń fizyczną i społeczną – i pełnią różne funkcje: służą orientacji w topografii miasta i regionu, oddają współczesną i przechowują pamięć dawnej struktury architektonicznej i właściwości terenu, upamiętniają sylwetki zasłużonych częstochowian, a przede wszystkim zapewniają identyfikację z miastem i umacnianie odrębności przestrzeni lokalnej oraz kształtują tożsamość

zbiorową jego mieszkańców (Rutkiewicz-Hanczewska 2012: 208). Jako znaki językowe zawierają pewne elementy dawnych wyobrażeń, symboli i stereotypów, które nakładają się na współczesną wizję urbanistycznej przestrzeni i jej wartościowania przez lokalną wspólnotę, stanowiąc kolejną warstwę miejskiego palimpsestu (Rewers 2005: 33 i n.). Urbanonimy, mocno zakotwiczone w przeszłości miasta, pełnią istotną rolę w kształtowaniu się i utrwalaniu świadomości społecznej tożsamości miejskiej, którą Aleksander Wallis (1990: 126) zalicza do najważniejszych wartości społecznych.

Literatura

- Bijak U. (2017): *Transonimizacja, czyli „wędrówka nazw”*. „Folia Onomastica Croatia” 26, s. 1–14.
- Biolik M. (1982): *Typy semantyczne współczesnych nazw ulic i placów Olsztyna*. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” nr 1–2, s. 51–61.
- Biolik M. (2010a): *Nazwy współczesnych ulic i placów w miastach Warmii i Mazur*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 80. Studia Linguistica” V, s. 31–39.
- Biolik M. (2010b): *Nazwy własne w użyciu pragmatycznym*. [W:] *Nazwy własne a społeczeństwo*. T. 1. Red. R. Łobodzińska. Łask, s. 49–59.
- Biolik M. (2015): *Funkcja kumulatywna nazw własnych a etniczne stereotypy językowe*. [W:] *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji*. Red. I. Sarnowska-Gieffing, M. Balowski i M. Graf. Poznań, s. 51–62.
- Braun J. (1977): *Częstochowa. Urbanistyka i architektura*. Warszawa.
- Chlebda W. (2000): *Ile jest Mławy w Mławie? Pochodne nazw własnych w językowym obrazie świata Polaków*. [W:] „Język a kultura”. T. 13: *Językowy obraz świata i kultura*. Red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz. Wrocław, s. 247–259.
- Gałkowski A. (2008): *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim, włoskim, francuskim*. Łódź.
- Handke K. (1992): *Polskie nazewnictwo miejskie*. Warszawa.
- Jaros V. (2019): *Częstochowa – wizerunek miasta promowany i prezentowany w miesięczniku „Jasne, że Częstochowa”*. [W:] *Autopromocja, autoprezentacja, wizerunek w komunikowaniu masowym*. T. 5: *Błąd, kryzys, skandal*. Red. E. Biłas-Pleszak, A. Kalisz i E. Tyc. Katowice, s. 89–102.
- Kosyl Cz. (2003): *Chrematonimia*. [W:] *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*. T. 2. Red. E. Rzetelska-Feleszko i A. Cieślíkowa przy współudziale J. Dumy. Warszawa, s. 370–375.
- Krakovski S. (1948): *Stara Częstochowa. Studia nad genezą, ustrojem i strukturą ludnościową i gospodarczą Częstochowy (1220–1655)*. Częstochowa.
- Lewandowski A. (1992): *Współczesne polskie nazwy firmowe*. Zielona Góra.
- Łuc I. (2010): *Chrematonimy jako tworzywo gier reklamowych*. [W:] *Mnohotvárnost a specifičnost onomastiky. IV. česká onomastická konference*. Red. J. David, M. Čornejova, M. Harvalik. Ostrava–Praha, s. 320–329.
- Mrózek R. (2004): *Synchroniczne i diachroniczne granice oraz pogranicza urbanonimii*. [W:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*. Red. I. Sarnowska-Gieffing i M. Graf. Poznań, s. 31–38.
- Rymut K. (red.) (1997): *Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany*. T. 2: C–D. Kraków.
- Rewers E. (2005): *Miasto jako przestrzeń kulturowa*. [W:] *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*. Red. B. Jałowicki, M. S. Szczepański. Warszawa, s. 83–94.

- Rutkiewicz-Hanczewska M. (2010): *Nomina propria w globalizującym się świecie – sprzeczność tendencji czy onimiczna homeostaza?* [W:] *Nazwy własne a społeczeństwo*. T. 1. Red. R. Łobodzińska. Łask, s. 61–73.
- Rutkiewicz-Hanczewska M. (2012): *Symbioza nazw, czyli o intertekstualności nazewnictwa*. „Slavia Occidentalis”, s. 199–211.
- Snoch B. (2002): *Mała encyklopedia Częstochowy*. Częstochowa.
- Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W. (red.) (1880): *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 1–15. Warszawa (SGKP).
- Wallis A. (1990): *Socjologia przestrzeni*. Warszawa.
- Zagórski Z. (2010): *Problematyka i metody badań nazewnictwa wspólnoty miejskiej*. [W:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*. Red. I. Sarnowska-Gieffing i M. Graf. Poznań, s. 51–59.
- Zboralski M. (2000): *Nazwy firm i produktów*. Warszawa.

Strony internetowe

- <<http://gazetacz.com.pl/niwa-czestochowa-512616/>>, dostęp: 03.01.2020.
- <<http://www.czestochowa.um.gov.pl/ulice/>>, dostęp: 03.01.2020.
- <<https://czestochowa.naszemiasto.pl/czestochowa-ma-nowe-ulice/ar/c4-3870569>>, dostęp: 04.01.2020.
- <<http://czestochowskie24.pl/czestochowa/uczili-75-rocznice-egzekucji-10-zakladnikow-w-gnaszynie>>, dostęp: 12.01.2010.
- <<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/29312,czestochowa-rondo-trzech-krzyzy---powstanczy-cmentarzyk.html>>, dostęp: 12.01.2010.
- <<https://czestochowa.dlawas.info/wiadomosci/sa-nazwy-dla-nowych-ulic-i-rond-w-czestochowie/cid,9409,a>>, dostęp: 12.01.2010.
- <<http://www.szpitalparkitka.com.pl/11,Historia>>, dostęp: 18.01.2020.